

DRIVENIČKI ODLOMAK GLAGOLJSKOGA BREVIJARA IZ 15. STOLJEĆA

Marija Agnezija PANTELIĆ, Zagreb

Staro mjesto *Drivenik* pripada nizu od 9 slobodnih vinodolskih općina koje bilježi već *Vinodolski zakon* iz 1288. godine. S ostalim općinama od starine, tj. od 1185. stoji pod jurisdikcijom krbavskih biskupa, zatim modruškoga od 1460. god. Prema tomu se ova općina ubraja u političko-upravno i crkveno glagoljaško područje koje obiluje glagoljskim ispravama kupoprodajnoga sadržaja, zatim popisima prihoda, stvari, dioba pokretnina, izvještajima međusobnih sporova itd. Drivenik se obično citira u sklopu ostalih slobodnih vinodolskih općina. Tako je od višestrukoga značenja popis odnesenih stvari grofa Petra Zrinskoga iz Bakra, Drivenika i Bribira god. 1657.¹

Sâm Drivenik čuva svoje glagoljske pisane "Pregovore" za bir (daću) za zemljište "Čistine" između Driveničana i baštinika Grižanovih iz 1574. godine.²

Driveniku pripada glagoljski natpis na kamenu nadvratniku, vjerojatno iz staroga grada knezova Zrinskih iz god. 1570. Danas se nalazi u Povijesnom muzeju Hrvatske u Zagrebu, Lapidarij, Inv. br. 6842.³

Znameniti glagoljski Akademijin *Vinodolski zbornik III a 15* iz početka 15. st. boravio je u tri primorske općine Vinodolskoga kneževstva: Hreljinu i Ledenicama, a u Driveniku su dodana četiri zapisa žakna Pilipa god. 1450. i 1451. u kojima se potvrđuje suvremeni izgovor naziva općine: *Drêvenik* i

¹ J. Kolanović, *Glagoljski rukopisi i isprave u Arhivu Hrvatske*. Slovo 32-33 (1982-1983) 15, 152.

² J. Barbarić, *Grada za povijest krbavske biskupije u Arhivu Hrvatske*. Krbavska biskupija u Srednjem vijeku. Zbornik radova. Rijeka-Zagreb, 1988., 255, Svež. 1091, br. 64.

³ B. Fučić, *Glagoljski natpisi*. Djela JAZU 57, Zagreb 1982., 143.

Drvenik.⁴ Ekavizirani izgovor "jata" i bez njega odražava podrijetlo i pripadnost driveničkoga suca i notara iz god. 1437.: od *Dreveničan*, ... notar pop Matijaš Gerčić stanjuć u *Drveniku*.⁵

Poput *Vinodolskoga zbornika*, koji je svoje putovanje u 17. st. završio u Dobrinju i Vrbniku na otoku Krku, a odavle je stigao u Akademijin Arhiv u Zagrebu, tako je i *Dvolist glagoljskoga brevijara* iz 15. st., ostatak nekad brojnih glag. liturgijskih kodeksa, došao s kopna u grad Krk, gdje je poslužio kao omot nekim spisima. Na f. 1 u gornjem dijelu strane napisano je latinicom: *Drivenik* i niže olovkom i mlađim pismom opet *Drivenik*. Osim brevijarskoga sadržaja čitanja biblijskoga teksta mudronosnih knjiga: *Propovjednik – Ecclesiastes* III, 2-VII, 18 u temporalu, prof. Štefanić, u pomanjkanju komparativne građe, nije nešto više rekao o pripadnosti, odnosno o podrijetlu toga glag. dvolista.⁶

Polulist glagoljskoga brevijara iz Drivenika, koji je upravo otkriven i restauriran, sadrži stupac recto i verso stranice. Visina folija od 32 cm i veličina stupca 22,5 x 8,5 cm s 33 retka poslužila je kao čvrst hrbat kod uveza druge knjige. Pismo je ugledna hrvatska glagoljica s kraja 15. st. Sadrži dio govora (sermo) sv. Augustina biskupa koji se čitao na zajedničkom oficiju (*Commune sanctorum*) na Rođenje mnogih mučenika nebiskupa.

Pet čitanja Augustinovih govora retorički raspravlja o dvjema misaonim svetopisamskim suprotnostima izrečenima stihovima istoga Psalma 116,15: *dragocjena je smrt pravednika* i 116,11: *svaki je čovjek lažac*. Prva dva čitanja suprostavljaju Kristovu muku i smrt i njihovu primjenu na sljedbenike. Kristov težak put postaje *lagan* mučenicima; Kristova smrt zadaje *strah* učenicima, *vjeru* razbojniku; *Raspeti* podnosi ljudsku *mržnju*, razbojnik doživljava Kristovu *ljubav* (Lk 23,42-43). U drugom dijelu govora od tri čitanja sv. Augustin postavlja retorička pitanja kako dokazati da su mučenici istiniti i da je Sv. pismo istinito, ako ono preko psalmiste govori da je svaki čovjek lažac. Augustinov književni opus posebno ističe raspravu o laži *De mendacio*, a Srednji vijek iznosi bezbroj rodova i beskrajnih vrsta lažljivaca. Nasuprot sv. Ivan u svojem evanđelju, poslanicama i *Otkrivenju* ističe u 46 pozicija što je istina. Ona je prema njemu *Božja objava*; *znati istinu* znači poznavati pravu nauku o Isusu (Iv 8,32); on suprostavlja duh istine duhu laži (1 Iv 4,6).⁷

⁴ Vj. Štefanić, *Glagoljski rukopisi Jugoslavenske akademije II*. Zagreb 1970., 9. itd.

⁵ Đ. Šurmin, *Hrvatski spomenici – Acta croatica I*. Zagreb 1898., 147-149.

⁶ Vj. Štefanić, *Glagoljski rukopisi otoka Krka. Djela JAZU 51*. Zagreb 1960., 207.

⁷ M. Pantelić, *Tema posljednjega suda u Bečkim listićima*. »Slovo« 36 (1986), 97-98.

Kristovo je uskrsnuće raspršilo strah učenika, a zamjenjuje ga ljubav pa oni neustrašivo propovijedaju njegovu nauku, jer je ona istinita. Oni su za nju umirali, što znači da su svjedočili za istinu. I sama riječ *martyr* znači u grčkom i latinskom svjedok, mučenik. Kao zaključak na postavljena pitanja sv. Augustin predlaže da samo evanđelje objasni njegovu raspravu o istinitosti Sv. pisma i istinitost mučenika i spaja ove dvije suprotnosti versom evanđelista sv. Mateja 10,19-20, gdje bilježi Isusovo obećanje: "Kad vas predadnu, ne budite zabrinuti kako ćete ili što ćete govoriti, jer će vam se onoga časa dati što treba da govorite. Jer nećete govoriti vi, nego Duh Oca vašega govorit će preko vas." Tim je Kristovim riječima dokazana istinitost svetih mučenika.

Donosimo transliteraciju glagoljskoga teksta s paralelnim latinskim predloškom. Budući da je glag. polulist oštećen i nečitljiv, to ga rekonstruiramo pomoću čitanja u *II. novljanskom brevijaru* iz 1495. god.⁸ (dalje II. nov) i stavljamo ga u ugate zagrade [], što će dati jezičnu sliku malog tekstovnog sadržaja od dva stupca. Čitanja *Driveničkoga polulista* (dalje Driv) razdijeljena su u pet lekcija, a svaku sadržajnu cjelinu prekida incipit pripadnog responsorija. Te incipite ubacili smo u latinski tekst Augustinovih govora⁹ iz latinske Hesbertove monografije *Antifona i Responsorija*, svez. III, IV.¹⁰

⁸ *II. novljanski brevijar iz god. 1495.* Faksimilirano izdanje. Graz-Zagreb 1977., f. 338c - 339a.

⁹ J. P. Migne, *Patrologija latina* (PL) 38, str. 1452.

¹⁰ J. Hesbert, *Corpus Antiphonarium officii. Rerum ecclesiarum Documenta. Series maior. Fontes VII.-XII.* Vol. I.-VI. Herder, Roma 1963.-1979. Citiranje kratimo donošenjem sveska i broja responsorija.

Driv f. 1^r

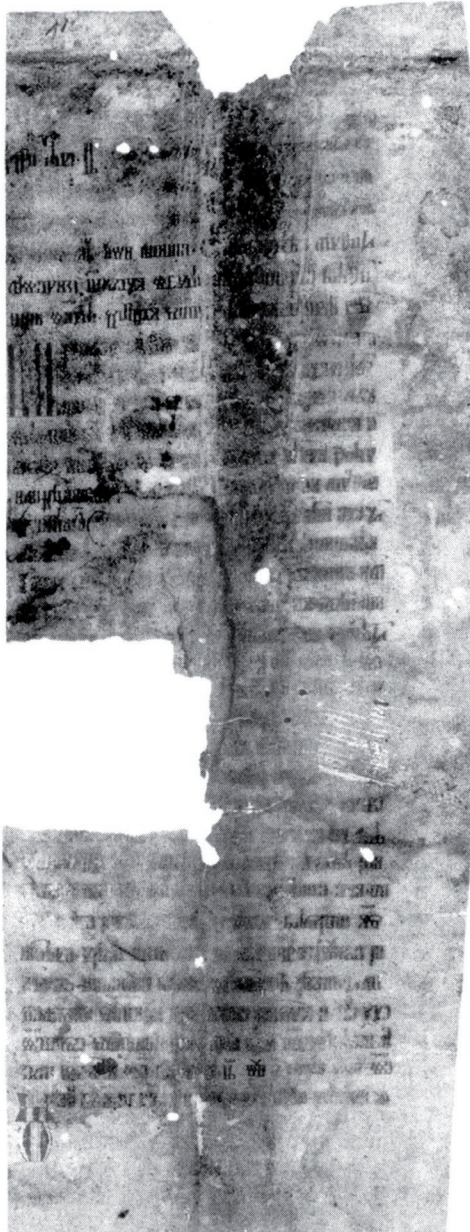
- 1 K V(e)l(ičít) An(tifonъ). R[adujut se v' n(e)b(e)sêh' d (u)še] s (ve)tihъ iže
- 2 [h(гъsto)vi stopi naslêdova]li [sutъ. i êko za ljub(a)въ ego kr'въ svoju
- 3 izliêše togo r(a)di s h(гъsto)mъ radujut se] bê
- 4 [s' kon'ca] Or(a)c(iju) iči više. Na roenie mn(o)z(ê)h
- 5 m(u)čeniкъ vsego čina iči više raz'
- 6 vê čtena. Sl(o)vo s(ve)t(ago) avg(u)stina b(i)s(kupa).
- 7 V p[salmê g(lago)lemъ g(ospode)vê b(ogu) n(a)š(e)mu]. Čast'
- 8 [na prêd' g(ospode)m' sem'rtъ s(ve)tihъ] ego. Čas'
- 9 [t'na ubo] e(stъ) s[em'rtъ s(ve)tihъ mu]čeniki
- 10 časti [cêna ihъ estъ kr'въ g(ospod)na]. Mučen' bo e(stъ)
- 11 m(u)koju [svoeju. êko hotêhu m(u)č(e)ni bi]ti za n
- 12 imъ. Preide [s(a)mъ i naslêdova]še i mnozi.
- 13 Vel'mi [ostarъ b(ê)še putъ. na stvo]ri ego g(ospod')
- 14 [ah'ka egda s(a)mъ prêde vsêhъ prê]jidê
- 15 I s[ego r(a)di proči ne uboêše se pre]iti im'
- 16 [êk(o) s(a)mъ prêžde preide i]. Umrê bo i ustraši
- 17 [uč(e)n(i)ki svoe. vs'kr's že otêtъ imъ] strah'
- 18 [i dastъ imъ ljubavъ] R(ê)š(ponъ). O[taret bo b(og)ъ] Čte(nie)
- 19 [Egda že mr't(a)въ bê h(гъst)ъ uboêše se uč(e)n(i)ci.
- 20 i mnêhu êk(o) pogibe. egda že naslêdovahu i
- 21 ideže vidêše m(i)l(o)st' b(o)žiju. Tъgda razboinikъ
- 22 vêrova. egda uč(e)n(i)ci uboêše se.
- 23 [Bêše bo] razboinikъ
- 24 [na križi i siko va nъ vêrova] egda
- 25 [gl(agol)aše] G(ospod)i [imêi me na pameti] egda pri
- 26 [deši v c(êsa)rstvo tvoe]. Kto učaše ego. t
- 27 [ъk'mo i]že p[neše s nimъ]. Bêše bo rasp(e)тъ ot s'
- 28 trani n' pre[bivaše v s'rci]. V nemže p
- 29 is'mê ideže rê[s'mo]. Čas'tna pred g(ospode)mъ
- 30 semr'tъ s(ve)tihъ. Onde pis(a)no e(stъ) eže n(i)ne
- 31 čtet' se sliša[ste]. Azъ rêhъ [въ užasê] mo
- 32 emъ vsakъ č(lovê)къ lъžъ. Rêš(ponъ). M(u)ži s(ve)ti. Čte(nie).
- 33 Čto r(e)čemъ br[atiê vs(a)къ] lъžъ. i m(u)č(e)n(i)ci u

1 *Ad Magnificat ant.*. Gaudent in coelis animae sanctorum, qui
2 Christi vestigia sunt secuti. Et quia pro eius amore sanguinem suum
3 fuderunt, ideo cum Christo exsultant sine
4 fine. *Oratio. Commune plurimorum*
5 *martyrum...*
6 *Sermo sancti Augustini episcopi* (PL 38, 1452)
7 [In] Psalmo diximus Domino Deo nostro. Pretiosa est
8 in conspectu Domini mors sanctorum ejus.
9 Pretiosa est mors sanctorum martyrum;
10 quia pretium eorum est sanguis Domini ipsorum. Passus est enim
11 passione sua, quia erant passuri post ipsum.
12 Praecessit ipse, et secuti sunt multi.
13 Valde enim erat aspera via; sed fecit ipsam
14 lenem, quando ipse ante omnes transivit.
15 Ideo caeteri non timuerunt transire,
16 quia ipse prior transivit. Mortuus est enim, et terruit
17 discipulos suos. Resurrexit, et abstulit illis timorem,
18 et dedit amorem. *Resp.* Absterget Deus. (Corpus IV, 6013)
19 Quando enim mortuus est Christus, trepidaverunt discipuli,
20 et putaverunt quod periit. Quando secuti sunt,
21 ibi videte gratiam Dei. Tunc latro
22 credidit, quando discipuli trepidaverunt.
23 Erat enim unus latro
24 in cruce cum illo, sicque in illum credidit, ut
25 diceret. *Domine, in mente me habe, dum*
26 *veneris in regnum tuum* (LUC 23, 42). Quis illum docebat,
27 nisi qui juxta illum pendebat? Erat enim illi fixus a
28 latere: sed habitabat in corde. In isto autem
29 psalmo ubi diximus, *Pretiosa in conspectu Domini*
30 *mors sanctorum ejus*: ibi scriptum est et quod
31 audistis, *Ego dixi in extasi mea,*
32 *Omnis homo mendax* (Ps 116, 15, 11). *Resp.* Viri sancti (Corpus IV, 7906)
33 Quid dicimus, fratres? Omnis homo mendax

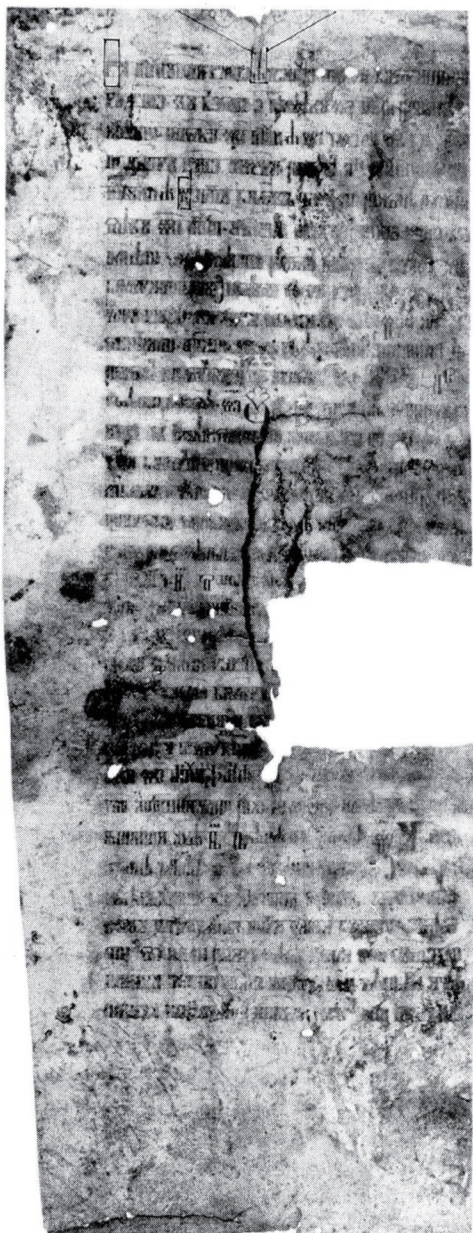
Driv f. 1^v

- 1 bo l(ь)živi biše. Ače že [m(u)č(e)nici] resnotiv
- 2 ni b(i)še k(a)ko res'ni (!) e(stь) vsaki č(lovê)къ lъžь. Pis'mo g[lago]
- 3 letь vs(a)ki č(lovê)къ l(ь)žь. Ače r(e)čemь si rêš[no]
- 4 tiv'ni b(i)še m(u)č(eni)ci pismo lъživo [tv]
- 5 orimь. Ače li rêš'ne r(e)čemь pismo êko v
- 6 saki č(lovê)къ l(ь)žь. i m(u)č(e)nici [lъživi] biše k(a)ko
- 7 imatь sьkazati pis'mo [rêsnoe i m(u)č(e)nici]
- 8 rêsnotivni. Eda si m(u)č(e)nici ne [bêhu]
- 9 č(lovê)ci [ače že č(lovê)ci] bihu k(a)ko ubo vsaki č(lovê)къ lъžь. Čto ubo
- 10 st(vo)rimь tručem se da ukažemь v(a)mь ê[ko]
- 11 pismo rêsnot[ivno estь i] vsakъ č(lovê)къ l(ь)žь. R(ê)š(ponь). Prê
- 12 daše têl(e)sa. Čt(e)nie. I m(u)č(eni)ci ubo rêsnotivni b
- 13 iše êk(o) za istinu umrêše. Togo r[adi
- 14 bo] rêsnotivni [sutь m(u)č(e)nici êko ist(i)ni radi u]
- 15 m'rêše. m(u)č(e)nikъ [bo sl(o)vomь grč'sk]imь. a la
- 16 tinski svêdokъ gl(agole)ть se. Ače svêd(o)ci
- 17 b(i)še rêsnaê [rečet i rêsnaê gl(agolju)če vên'ce]
- 18 priêše. R(ê)š(ponь). S(ve)ti tvoi. [Ače li s]
- 19 v(ê)doci krivi bili bi [k vên'cemь
- 20 ne bi] prišli
- 21 na къ mukamь. ne b(u)de [to
- 22 êkože pisano estь] o s(i)h rês'ni[hь]
- 23 egda istini r[adi umrêti izvoliše]
- 24 k(a)ko ubo rêsnot(i)vno [estь pismo eže g(lago)letь vsak]
- 25 i č(lovê)къ lъžь. Umol[imь] g(ospod)a n(a)šego is(us)a [da]
- 26 n(a)mь otreši siju pru. otkudu imatь n(a)mь otr
- 27 êšiti ona. R(ê)š(ponь). Ranami t(ê)l(e)sa. Čt(enie). O(t) e(van)j(eli)ê
- 28 egda gl(agol)ahomь êk(o) m(u)č(eniko)mь gl(agola)še h(гьst)ь. Egda pre
- 29 dadetь vi ne mozite spredь misliti
- 30 čto vzgl(agole)te. ili čto r(e)č(e)te das
- 31 ть bo se v(a)mь v' onь časь čto vzgl(agole)te. Ne
- 32 vi bo este iže vzgl(agole)te na d(u)hь o(ть)ca
- 33 v(a)š(c)go vzgl(agole)ть v v(a)sь. Ače bo vi vzgl(agol)e

1 Si autem martyres veraces
2 fuerunt; quomodo verum est, *Omnis homo mendax?* Scriptura
3 dicit, *Omnis homo mendax*. Si dixerimus,
4 Veraces erant martyres; Sripturam facimus mendacem.
5 Si autem verum dixit Scriptura, quia
6 omnis homo mendax; ergo martyres mendaces fuerunt. Quomodo
7 ergo habemus ostendere et Scripturam veracem et martyres
8 veraces? An forte martyres non fuerunt
9 homines? Si autem erant homines, quomodo verum est, *Omnis homo
mendax?*
10 Quid ergo faciemus? Laborabimus, ut ostendamus vobis quia
11 et Scriptura vera est, et omnis homo mendax; *Resp.* Tradiderunt corpora.
(Corpus IV, 7772)
12 et martyres veraces fuerunt,
13 quia pro veritate mortui sunt? Ideo enim
14 sunt martyres, quia pro veritate
15 passi sunt. Martyr enim est verbum graecum, et
16 latine Testis dicitur. Si ego veri testes
17 fuerunt, vera dixerunt; et vera dicendo coronas
18 acceperunt. *Resp.* Sancti tui. (Corpus IV, 7592). Si autem
19 testes falsi fuerunt, quod absit, non ad coronas,
20 sed ad poenas ierunt:
21 quia scriptum est, Testis falsus non erit impunitus
22 Ergo ostendemus illos veraces. Jam ipsi se ostenderunt
23 quando pro veritate etiam mori voluerunt.
24 Quomodo ergo verax est Scriptura quae dicit, *Omnis
25 homo mendax?* Rogemus Dominum nostrum Jesum Christum;
26 et ipse nobis solvet istam quaestionem. Unde habet illam vobis
27 solvere? *Resp.* Flagrabat in (Corpus III, 2883). De Evangelio,
28 de quo modo loquebamur, quando vobis legebatur.
29 Audistis enim, quando legebatur Evangelium, quia martyribus dicebat Do-
minus Jesus: Cum tradent vos, nolite cogitare quid loquamini
30 aut quid dicatis,
31 dabitur enim vobis in illa hora quid loquamini.
32 Non enim vos estis qui loquamini, sed Spiritus Patris
33 vestri, qui loquitur in vobis. (Mt 10, 19, 20). Quia si vos loquimini

DRIVENIČKI ODLOMAK GLAGOLJSKOG BREVIJARA IZ 15. ST.
STUPAC 1^r

DRIVENIČKI ODLOMAK GLAGOLJSKOG BREVIJARA IZ 15. ST.
STUPAC 1^v

Jezik Driv predstavlja mlađu verziju crkvenoslavenskoga jezika hrvatske redakcije, u kojem se počinje provoditi vokalizacija poluglasa, ali nejednako i nedosljedno u naša dva komparativna teksta. Ipak je u tom šarenilu *Driv* dosljedniji od II. nov što potvrđuju paralelne kolone primjera:

Driv: lъъ 1^r: 32, 33; 1^v: 2, 3, 6, 9, 11; *laž* 1^v25

II. nov: lъъ 338d 11, 13, 14, 18, 22, 25; 339a 9; *laž* 338d 10

Driv: l(ъ)živi 1^v 1; II. nov *lъžlivi* 338d 12 s interpolacijom slova *l* *Driv* u pridjevu *lъъ*, *lъ* nije ni jedan put izveo vokalizaciju, II. nov je ostvaruje samo u jednoj poziciji, a jednom umeće sekundarno *l* između *ъ*+*i*.

Driv vokalizira poluglas u *a*: *čast'na* 1^r 8,29; *časti* 1^r 10

II. nov ostavlja poluglas *ь*: *čъst'na* 338d 7,11; *čъsti* 338c 12

Tretiranje "jata" također je promjenljivo. Ono daje više refleksa *e*, rjeđe *i*. često citirani pridjev *rěsnotivъnъ*, *rěsnotivъ*, *rěsъnъ* daje podjednak omjer u oba teksta. *Driv* 7 ê: 2 e; II. nov 7 ê: 5 e

Uobičajeni glagol *umrěti* čuva u *Driv* tradicionalni ê, a II. nov bilježi 3 ikavizma, a "jat" ostavlja samo u infinitivu.

Driv: *umrě* bo 1^r 16

II. nov: *umri* bo 338c 20

umrěše 1^v 13,15

um'riše 338d 27,29

Stare vokalske dublete ê i *i* uočavaju se kod aorista glagola *biti*, gdje *Driv* bilježi dosljedno *i*, a II. nov čuva etimološko ê, a samo jednom *i*

Driv: *lъživi*, *rěsnotivni* *biše* 1^v 1,2,4,6,13; II. nov *běše*, *biše* 338d 15
č(lovê)ci *bihu* 1^v 9; č(lovê)ci *běhu* 338d 20,21

Driv niže ekavizme, naročito u prefiksu *pre*, a II. nov čuva iskonsko ê:

Driv: *ideže*

II. nov: *iděže* 338d 6

onde 1^r30

on'dě 338d 8

pred 1^r29

prêd' 338d 7

preide 1^r12

prêide 338c 19

spredъ 1^v29

sprêdъ 339a 14

Driv napušta staru konsonantsku grupu *žd*, II. nov je tradicionalno ispisuje

Driv: *tručem se* 1^v10

II. nov: *truždaim se* 338d

U naslovu *Na roenie* i II. nov je uvijek izostavlja bez naknade. *Morfološku* inovaciju potvrđuje *Driv* jedino napuštanjem nastavka *-tъ* u 3. 1. sg., gdje II. nov ostaje vjeran staroj normi: *otreši* 1^v26, *otrěšitъ* 339a 10

Od *leksičkih* varijanata Driv donosi mlađu riječ *časъ* 1^v31, a II. nov čuva stari crkvenoslavenski leksem moravskoga podrijetla *godina* 339a 17 u značenju *hora*.

I *paleografski* momenti glagoljskoga pisma našega polulista ukazuju na srodnost s Martinčevim liturgijskim ustavnim pismom *II. novljanskog brevijara*. Ipak postoje u Driv karakteristične posebnosti. Njegov se pisar razmahao u nadrednim titlama ovalna oblika bez omeđenja, a njegov apostrof lebdi visoko iznad slova na koje se odnosi. Inače je pisar u ostalom tekstu vrlo discipliniran. Slova su mu velika 3 mm, a međulinijski prostor iznosi 4 mm. Upadaju u oči odulje haste (osi) obična i verzalna glagoljska slova *h*, a naročito je uočljiva njegova crvena izvedba na 1^v stupcu. Naime, donji krakovi toga slova su kratki u odnosu na njegovu hastu koja se proteže u visinu od 6 mm. Ti plitki potezi veliki su samo 2 mm, dakle zapremaju trećinu slova. Takvi su kratki krakovi izvedeni u gornjem dijelu slova *ѣ* i *ѡ*, ali ona ostaju u međulinijskom prostoru od 3 mm s ostalim slovima, pa ona daju omjer 1:2 mm. Udvostručeno izduženje verzalnog slova *Ѣ* iznosi 7 mm, a desni ovalni dodatak zaprema samo 1 mm. Isto gornji dio slova *Ѥ* u ligaturama svojim ovalnim potezom u međulinijskom prostoru obuhvaća širinu dvaju slova. Također su verzalna slova *ѡ* i *Ѡ* izdužila svoj pravokutni dio u donji međulinijski prostor. Sva su slova adaptirana na gornju crtu, ali je i donja stabilna. Jedino crveno izvedena verzalna slova *Ѥ*, *ѡ*, *Ѡ* u veličini od 7 mm jednako prelaze polovinom svoga korpusa gornju i donju liniju. Veći inicijal *III* zaprema tri retka. Crtan je crvenom bojom, udvostručenim debljim i tanjim potezima, a međuprostor ispunjavu povezani kružni potezi dekorirani točkicama. Grafički je izveden i manji viseći inicijal *ѡ* od 1,7 cm na početku posljednjega 1^r retka, a na hastu verzalnoga *h* iz prvoga retka stupca 1^v izlaze na slobodni gornji prostor, poput leptirovih ticala, dvije simetrične grančice koje završavaju cvjetićima. Ovaj stupac resi i manji inicijal staroga oblika slova *I*, zapravo osmice, čiji je obli dio ostao, a gornji dio je izveden od trolista s dva bisera u uglovima.

Poput raspodjele sadržaja, njegova jezika s malim varijantama i liturgijsko glagoljsko pismo Driv pripada stablu kodeksa *Bartola* iz *Krbave* i uglednih i dobro sačuvanih kodeksa *popa Martinca: II. novljanskoga brevijara iz 1495.* i *I d 34 Arhiva HAZU, Kukuljevićeva brevijara iz 1485. god.* U njemu je pop Martinac anonimni supisac jednom također vrsnom nepoznatom glag. kaligrafu Hrv. primorja. Ipak kreativne, lične posebnosti glag. pisma u Driv, kao izduženje slova *h* uvis, spuštanje pravokutnika slova *ѡ* i *ѡ* u donji međuprostor, slobodnije oblikovanje tittle i apostrofa, dosljednost većim dijelom

pretvaranja etimološkoga "jata" u e, a ne javlja se i u korijenu naziva općine *Drivenik* daju mu lokalnu boju. U ispravi iz god. 1437. član suda je jedan od *Dreveničan*, a notar stanuje u *Drveniku*. Žakan Pilip god. 1451. u svojim zapisima *Vinodolskoga zbornika* III a 15 potvrđuje isto pisanje svoje općine: *Drêvenik*, *Drevenik* i *Drvenik*. Pilip ga piše s jatom, s refleksom e i bez njega, a nikako se ne pojavljuje mlađe ikaviziranje koje se zadržalo do danas. I tekst našega glag. odlomka ne bilježi ikavizme te dopušta lociranje *Driveničkoga polulista* glag. brevijara u Filipov kraj i u njegovo vrijeme.

S a ž e t a k

Polulist *Driveničkoga glagoljskoga brevijara* (Driv) sadrži pet lekcija iz govora (sermo) sv. Augustina biskupa koje se čitaju na oficiju u čast mnogo mučenika nebiskupa. Staroslavenski tekst sadrži raspravu o dvjema biblijskim suprotnostima iz Psalma 116,15 i 116,11: *dragocjena je smrt pravednika* i *svaki je čovjek lažac*. Kako izuzeti mučenike iz posljednje psalamske konstatacije? Rješenje daje Lukino evanđelje 23,42-43, gdje Krist obećaje da će pred sudovima mjesto optuženih odgovarati Duh Sveti.

Manjkavi tekst Driv rekonstruirao se i komparira prema istom sadržaju iz *II. novljanskog brevijara*. Postoje jedino jezične varijante. Driv nema ikavizama, ali prodiru druge jezične inovacije: vokalizacija *poluglasa* u a; napuštanje konsonantske grupe *žd*, a *jat* prelazi u e, naročito u prefiksu *pre*. Morfološko pomlađivanje opaža se samo u 3. l. sg. prezenta, gdje je izostavljen nastavak *-tь*, a mlađi leksem *časъ* – *hora* zamjenjuje staroslavensku riječ *godina*.

Čuvanje *jata*, ali i njegov odraz u *ekavizme* bez pojave *ikavizama* u liturgijskom tekstu Driv potvrđuju za 15. stoljeće i glagoljske isprave i zapisi, napose u nazivu općine *Drivenik*. On je potvrđen kao *Drêvenik*, *Drevenik*, *Drvenik*. Od 16. stoljeća isprave navode današnji ikavski izgovor *Drivenik*, što upućuje da je možda odlomak Driv pisan u istom ambijentu krajem 15. stoljeća.

Pismo odaje vješta kaligrafa koji disciplinirano smješta glagoljska slova između dvije linije. Jedino slovo *h* izdiže visoko svoju hastu, a donji krakovi, trozubi, ostaju dolje razmjerno plitki. Tako su izvedeni gornji potezi slova *Ѣ* i *Ѡ*, što je osamljena karakteristika ovoga pisara i njegova kraja.

S u m m a r y

THE DRIVENIK FRAGMENT OF THE GLAGOLITIC BREVIARY OF THE 15TH CENTURY

The half-page of the *Drivenik Glagolitic Breviary* (Driv) contains five lessons from the speech (sermo) of St. Augustin the Bishop which are read on the office in the honour of the many martyrs and not the bishop. The Old Church Slavonic text contains a discussion on two biblical oppositions from the Psalms 116,6 and 11: *dragocjena je smrt pravednika* (Precious in the eyes of Lord is the death of his loyal ones) and *svaki je čovjek lažac* (Every man is a liar). How to exclude the martyrs from the last statement? The solution is given in the Gospel according to Luke 23,42-43 where Christ promises that the Holy Gost will answer before the courts instead of the accused.

The defectiveness of the Driv text is reconstructed and compared with the places with the same content in the II. Novi Breviary. Only *language variations* exist. Driv has no ikavian forms but shows other language innovations: the vocalization of the semivowel which gives *a*, the abandoning of the consonant cluster *žd* and *jat* gives *e*, especially in the prefix *pre*. The morphologic innovations can be noticed only in the 3. person singular present where the ending *-ь* had been dropped, and the lexeme *časъ – hora* replaced the Old Church Slavonic word *godina*.

The preservation of *jat*, as well as its reflection in *ekavisms* without the occurrence of *ikavisms* which can be seen in the liturgical text of Driv, is confirmed also in other 15th century Glagolitic documents and records as well as in the name of the district *Drivenik*. This name has the forms *Drêvenik*, *Drevenik*, *Drvenik*. From the 16th century the documents have the modern ikavian form *Drivenik* which implies that the *Driv fragment* has maybe been written in the same ambient at the end of the 15th century.

The *script* shows a skillful calligrapher who, with a lot of discipline, places Glagolitic letters between the two lines. Only the letter *h* rises highly its top while its bottom legs, "threeteeth", remain relatively flat at the bottom. In the same way, which is a specific characteristic of this scribe and his region, the upper lines of the letters *л* and *ѡ* are conducted.

Izvorni znanstveni članak

Primljeno: 10. svibnja 1994.

Autor: Marija Agnezija Pantelić – Staroslavenski zavod, Zagreb